

XVIII. Asır İstanbulu'nun Kültür Merkezleri Olarak Edebiyat Mahfilleri: Kültürel Mirasın Aktarımında “Edebiyat Mahfilleri”nin Rolü

Zehra ÖKSÜZ

Sabahattin Zaim Üniversitesi Yabancı Diller Koordinatörlüğü, İstanbul, TÜRKİYE

Email: zehra.oksuz@izu.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı; Osmanlı maarif hayatında ehemmiyeti haiz bir ilim ve irfan mektebi olan edebiyat mahfillerinin XVIII. asır Osmanlı içtimaî ve kültürel hayatına tesir etmiş başlıca misallerini incelemektir. Bu incelemede, söz konusu edebî mahfiller, Osmanlı payitahtında teşekkül eden mahfillerle sınırlandırılmış olup bunların kültürel mirasın aktarımındaki rolleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

“Oturulacak, görüşülecek, toplantı yeri” demek olan “mahfil,” bir mekâna bağlı olmak kaydıyla icra edilen faaliyetlerin merkezi olmuştur. Bu merkezlerde icra edilen edebî meclislerin mekânı olarak edebiyat mahfilleri, her devirde olduğu gibi, XVIII. asırda da oldukça rağbet gören, sanatın ve edebiyatın cazibe merkezi hâline geldiği ve başarılı eserlerin ortaya çıktığı mekânlar olmuştur. Edebiyat mahfilleri, gerek yetiştirilen şahsiyetler ve ortaya koydukları eserler gerekse de mahfilde okunan eserler ve örnek alınan sanatkârlar itibariyle kültürel mirasın taşıyıcısı konumundadır. XVIII. asırda da devam eden himayecilik geleneği ile mahfillerdeki edebî faaliyetler daha güçlü ve olgun bir zeminde gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı kültür ve medeniyet tarihine katkıları bakımından Sultan III. Ahmed, Sultan III. Selim, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Sadrazam Koca Râgıb Paşa, Hoca Neş’et Efendi, Şeyh Gâlib, Hoca Süleyman Vahyî gibi şahsiyetlerin hâmilliğinde teşekkül eden edebiyat mahfilleri, XVIII. asır Osmanlı İstanbulu’nda, ilim ve irfan sahibi, bedii sanat zevki ve anlayışına sahip sanatkârlar yetiştiren birer kültür merkezi hüviyetinde olması bakımından tetkike şayandır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Mahfili, Edebî Mahfil, Kültür Aktarımı, Himayecilik

Literature Circles in 18. Century; As a Cultural Centers of Istanbul: The Role of "Literature Circles" in the Transmission of The Cultural Heritage

Abstract

The aim of this study is to explore the particular examples of literature circles which were seen as wisdom centre and were influential in 18th century Ottoman social and cultural life. This study focuses on the literature circles in the capital of Ottomans and examines their roles in the transmission of cultural heritage.

Mahfil, which means the meeting place, became the centre of literature activities which are performed in a particular place. This literature circles gained the status of being a prestigious literature and art centre which witnessed the creation of significant works in 18th. They functioned as a transmitter of culture in terms of the works studied and role model literary figures. Patronage tradition promoted the progress of literary activities in the circles. With regard to their significant contribution to the Ottoman culture and civilization, literature circles emerged at the patronage of Sultan III. Ahmed, Sultan III. Selim, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Sadrazam Koca Râgıb Paşa, Hoca Neş'et Efendi, Şeyh Gâlib, Hoca Süleyman Vahyî. Therefore, it is essential to study these circles in terms of its importance as being home to important literary figures with a sophisticated sense of art.

Keywords: Literature Circles, Literary Circles, Cultural Transmission, Patronage

Giriş

“Tarihde muhîtin te’siri gayet mühimdir; fakat hâdisât u vukuâtın tarz-ı cereyânına eşhâsın da te’sirâtı vardır... Bu sîmâlar içinde cidden ulvî ve necîb zekâlar... mevcûddur. Anların hâlet-i rûhiyyesi, yaşadıkları muhîtin, buldukları asrın seviyye-i irfânını anlamak için en sahîh bir mi’yârdır.”¹

Ahmed Refik

Bir milletin kültür ve medeniyet tarihinde önemli işlere imza atan ve yaşadıkları devre yön veren şahsiyetler vardır. Bu şahsiyetler ile bağlı buldukları mekânlar arasında bazen birbirini bütünleyen bir ilişki söz konusu olup milletin içtimaî hayatını tesis eden unsurlar itibariyle büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple şahsın mekân üzerinde, mekânın da şahıs üzerinde meydana getirdiği tesir, o mekânda icra edilen faaliyetlerin teşekkülü ve idraki açısından dikkate değerdir. Muhitin veya -daha ziyade bir mekâna bağlı teşekkül etmesi itibariyle- daha dar çerçevede mahfilin şahıs ile ihata ettiği mana, milletin içtimaî yapısını, irfan seviyesini ve bu içtimaî yapıda bulunan fikirlerin telakkisini de ihata etmektedir. Bu bakımdan Osmanlı’nın içtimaî ve fikrî hayatını, kültür ve medeniyet telakkilerini daha esaslı bilmek için farklı ırk ve tebaada olan bu mümtaz ve münevver şahsiyetleri ve bu şahsiyetlerle bütünleşen mekân ve/veya muhiti birlikte tetkik etmek gerekmektedir.²

Mahfil - Edebiyat Mahfili Kavramları Üzerine:

“Mahfil”, kavramsal anlamı ile sözlüklerde, “oturulacak, görüşülecek yer, toplantı yeri”³; “konuşup görüşmek için biraraya gelinen yer, toplantı yeri; toplanmış heyet, meclis”⁴; “toplanılacak yer, mahall-i ictimâ; cem’ olmuş hey’et, meclis, cem’iyyet, encümen; cami-i şerif dahilinde hükümdara mahsus mahal, maksûre”⁵; “toplantı yeri, toplanmış kimseler; camilerde parmaklıkla ayrılmış yüksek yer”⁶; “cem’iyyet-gâh, camilerde maksure, encümen,”⁷ şeklinde zikredilmektedir. Bu itibarla mahfil, bir mekâna bağlı olmak kaydıyla icra edilen her türlü faaliyetin merkezidir.

“Edebiyat mahfili” ise, belirli bir mekânda ve belirli zaman aralığıyla bir araya gelen şair, yazar ve edebiyatla meşgul olan diğer şahsiyetler etrafında teşekkül eden edebî toplantıların merkezi konumundadır. “Mahfil, edebiyatın capcanlı olduğu, edebiyat merkezli tartışma, tenkit, tekliflerin yapılabildiği, bu tür etkinlikler sayesinde toplantı yeri/odağının sürekli diri kalabildiği bir yer ve aynı zamanda yaşayan edebiyatın “atardamarı”dır.”⁸

Hayat tarzı bakımından “söz ve sohbet telakkisi” kuvvetli olan Türk toplumunda, tarihin hangi döneminde olursa olsun, kültürel mirasın birikimini temin eden ve taşıyıcısı rolünü üstlenen ilmî ve edebî sohbet meclislerinin varlığı görülmektedir. Bu meclislerin bir mekânla bütünleştiği edebiyat mahfilleri, Osmanlı kültürel hayatında, özellikle XV. asırdan itibaren

¹ Ahmed Refik, Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayâtı, -Tarihî Sîmâlar-, Kütübhâne-i Askerî, İbrâhîm Hilmî, University of Toronto, Nu.: 99835, 1331, s. 3-4.

² a.g.e., s. 3-4.

³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 566.

⁴ Ayverdi-Topaloğlu, Kubbealtı Lûgatı: Türkçe Sözlük, s. 694.

⁵ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, (Sâhib ü Nâşiri: Ahmed Cevdet), Dersaadet, 1317, s. 1302.

⁶ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 2005, s. 1326.

⁷ Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmanî, (Haz. Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 709.

⁸ Turgay Anar, Mekândan Taşan Edebiyat “Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri”, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 71.

nitelik ve nicelik itibariyle yerini almaya başlamıştır. Böylece edebiyat mahfilleri, Osmanlı yükseliş döneminden itibaren fetihlerle beraber siyasi, ekonomik ve içtimaî gelişimin yanı sıra İstanbul'un kültürel bakımdan büyük bir merkez hâline gelmesinde de büyük katkı sağlamıştır.

Edebiyat mahfilleri, edebiyatla meşgul olanların himaye edilip boy gösterdiği mekânlardır. Edebiyat mahfillerinin kurulması için her türlü hususiyeti haiz bir konumda olan Osmanlı payitahtı İstanbul'da, başta padişah, şehzade ve vezirlerin sarayları olmak üzere, devlet büyüklerinin, paşaların ve beylerin köşk, yalı ve konakları şehrin kültürel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca çevresinde saygınlık bulan ve "üstat" olarak kabul gören şahsiyetler, kendileriyle bütünleşen mekânlarda kurdukları edebî meclisleriyle sanatkârı himaye edip bu kültürel gelişime önemli bir katkı sağlamışlardır.

Adeta bir eğitim ve kültür merkezini andıran bir edebiyat mahfilinin eğitici hususiyetlerinden en önemlisi, ortaya konan eserlerin her defasında daha mükemmel olanı yakalama çabasıyla meydana getirilmiş olmasıdır. Bu mekânlarda, hep daha güzel eserler vücuda getirmeye gayret eden şair ve sanatkârlar, zamanla adeta bir yarış haline girmişler, birbirilerine ve kendilerinden önce yaşamış olan üstat sanatkârlara öykünerek nazireler yazmışlar; böylece sanat ve edebiyat zevklerini her geçen gün artırarak kendilerini yetiştirmişlerdir. Tabii bunda sanatkâr hamisinin/mahfil sahibinin sahip olduğu edebî zevkin seviyesi de önemli bir miyardır.⁹ Nitekim "Medhin kadri memdûh sebebiyledir." Bu itibarla edebiyat mahfilleri, her devirde oldukça rağbet gören sanatın ve edebiyatın cazibe merkezi hâline gelerek başarılı eserlerin ortaya çıktığı mekânlar olmuşlardır.

Edebiyat mahfilleri, yetiştirilen şahsiyetler ve ortaya konan eserler bakımından ehemmiyetli merkezler olduğu gibi mahfilde okunan eserler ve örnek alınan sanatkârlar bakımından da kültürel mirasın taşıyıcısı konumundadır. Çoğunluğu şair ve münşilerden oluşan bu mahfillerin müdavimleri, mahfillerde tertip edilen sohbet meclislerinde kendilerine model aldıkları, çoğunluğu bedii zevke sahip hamilerinin öncülüğünde Doğu kültürünün şaheserlerini okuyup tetkik etmişler; Batılılaşma dönemine kadar, kendilerini Doğu medeniyetinin sanat zevkine göre yetiştirmeye çalışmışlardır.

XVIII. Asır İstanbulu'nda Edebiyat Mahfilleri:

Edebiyat mahfilleri, her devirde olduğu gibi XVIII. asırda da, siyasi gerilemenin aksine, bedii zevke sahip şahsiyetler tarafından oldukça rağbet gören, sanatın ve edebiyatın cazibe merkezi hâline geldiği ve başarılı eserlerin ortaya çıktığı mekânlar olmuştur. Nitekim XVIII. asrın ve Osmanlı'nın son büyük şairi olan Şeyh Gâlib'in Türk edebiyatının şaheseri olan "Hüsni ü Aşk" mesnevisini yazma fikrine böyle bir edebî mahfilde karar kıldığı bilinmektedir.

XVIII. asır İstanbulu'nun çeşitli yerlerinde, şahıs-mekân bağlamında cereyan eden bu edebî meclisler, nitelik itibariyle farklı büyüklükte zümreler olup kaynaklarda yeterli derecede işlenmemesi hasebiyle nicelik bakımından tam olarak bilinmemektedir. Bu çalışma, XVIII. asır İstanbulu'ndaki edebiyat mahfillerinin başlıcaları aşağıda verilen misallerle sınırlandırılmıştır.

Osmanlı Sarayında Oluşan Edebiyat Mahfilleri:

Osmanlı Devleti'nde saray, her alanda olduğu gibi kültür ve sanat hayatının da merkezidir. Sarayın merkez olduğu bir devirde sarayda cereyan eden edebî mahfillerin şairlerinin de çok

⁹ Halil İnalçık, Şâir ve Patron, s. 28.

olması kaçınılmazdır. Zira ekâbir, sanatkârı teşvik için son derece cömert davranmış, onları himayesine alarak lütuf ve ihsan ile taltif etmiştir.¹⁰ Ayrıca Osmanlı'dan önceki Türk toplumlarında varlığını gösteren himayecilik geleneği, Osmanlı toplumunda büyük bir irtifa kaydetmiş; hâmilîğin merkezde olduğu bu mahfillerde sanatkâr ile sanatkâr hâmisi arasında karşılıklı memnuniyet devam etmiştir. Gelenekten gelen bu özellik, hem hâmi hem de sanatkâr için adeta karşılıklı memnuniyetin netice verdiği çok yönlü bir alışveriş haline gelmiştir.

Osmanlı'yı idare eden padişahların çoğu, devlet yönetiminin yanı sıra kültürel miras unsurlarını tesis eden sanat ve edebiyatla da yakından alâkadar olmuşlardır. Hatta bu alanlarda başarılı eserler vücuda getirecek kadar sanat ve edebiyatla meşgul olanları ve sarayında edebî meclisler tertip edenleri de vardır. Bu itibarla, XVIII. asır Osmanlı payitahtında saray merkezli edebiyat mahfillerinin en meşhurları, biri asrın başında diğeri sonunda olmak üzere Sultan III. Ahmed ve Sultan III. Selim devirlerinde teşekkül etmiştir.

Sultan III. Ahmed ve Sarayı:

Kaynaklarda adından çokça söz edilen ve hemen her yönüyle hakkında en fazla bilgiye rastlanan padişahlardan biri Sultan III. Ahmed'dir. Lâle Devri padişahı olarak da bilinen III. Ahmed, edebiyat ve sanat meclisleriyle donattığı sarayını adeta devrin kültür merkezi hâline getirmeyi başarmıştır. Devrindeki âlim, fazıl, şair ve diğeri irfan erbabını himayesine alıp ihsanlarda bulunarak onları ilim ve sanata teşvik etmiş; böylece Osmanlı coğrafyasında görülen saray şiiri, III. Ahmed devrinde zirveye ulaşmıştır.¹¹ Osmanlı sarayında cömert bir hâmi olarak bilinen ve kendisi de *Necîb* mahlasıyla şiirler yazan Sultan'ın meclislerine gelenlerin sayısı o kadar çok olmuştur ki huzuru, her çeşit ilmin neşv ü nemâ bulduğu bir mahfil olarak zikredilmiştir. "Bu suretle aslında saray şiiri Türkiye'de her devirde görülmüş olmakla birlikte hiçbir zaman III. Ahmed'in hükümlerinin sonlarında olduğu kadar, ne bu denli başarıyla işlenmiş ve ne de böyle parlak bir üstünlüğe sahip olmuştur."¹²

Sanatı himaye etmesiyle etrafında geniş bir edebî zümrenin oluşumunu sağlayan III. Ahmed'in bu edebî zümresi içerisindeki şairlerin en meşhurları, Nedîm, Seyyid Vehbî Safayî, Sâbit, Ahmed Refî' Efendi, Ahmed Neylî, Nahîfî, Koca Râgıb Paşa ve Osman-zâde Tâib'dir.

Sultan III. Ahmed, ferman ettiği ve İbrahim Paşa'nın da onayladığı bir emir üzerine Osmanzade Ahmed Taib Efendi'yi dönemindeki bütün şairlerin başına 'sultanü'ş-şuara' (şairlerin sultanı) olarak atamıştır. Böylece şiirlerin düzenine dikkat etmek ve ölçülerine uymayan şiirler yazanlara düzgün söz söylemenin kurallarını uygulatmayı amaçlamıştır. Tarihçi Ahmed Refik, sultanın bu amacını *Lale Devri* adlı eserinde mevzu bahis ederek hem III. Ahmed devrindeki edebî faaliyetlerin ciddiyetine hem de sultanın edebî mahfilinin Türk kültür tarihi açısından ne derece önem arz ettiğine dikkat çekmiştir.¹³ Ayrıca sarayındaki meclislerde ortaya konan eserler "methiye" ve "nazire" türünün en orijinal örneklerini oluşturması hasebiyle önemli katkı sağlamıştır.

III. Ahmed'in mahfilindeki ilmî ve edebî meclislerde "helva sohbetleri"nin mühim bir yeri ve kıymeti vardır. Sultanın sarayında geçirdiği çoğu vakitlerde Sadrazam İbrahim Paşa

¹⁰ E.J. Wilkinson GIBB, Osmanlı Şiir Tarihi, C. III-V, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 275.

¹¹ a.g.e., s. 275.

¹² a.g.e., s. 275.

¹³ Ahmet Refik, Lâle Devri, s. 57-58.

tarafından düzenlenen ve çeşitli şekerlemelerin hazırlanıp sultana arz edildiği gecelere “helva geceleri” adı verilmiş ve bu geceler yazın yapılan “çırağan eğlenceleri”nin de bir nevi karşılığı olmuştur. Bu sohbetler daha ziyade sultanın sarayında yapılmış olup bazen III. Ahmed tarafından ricâl-i devlete bazen de ricâl-i devlet tarafından III. Ahmed için düzenlenmiştir.¹⁴ Bu gecelerde kurulan meclisler ve bu meclislerde icra edilen sohbet ve eğlenceler de “helva” ismiyle zikredilmiş, başta şairler olmak üzere zevk ve gönül ehli kimseler bu eğlence meclislerinde hazır bulunarak sultana ve diğer devlet erkânına şiirler sunmuş, karşılığında ihsan ve ikram görüp taltif edilmişlerdir. Şairler, sanatlı sözleriyle zevk sahibi ve gönül erbabı olanları sultanın edebî meclisindeki bu gece eğlencelerine ve helva sohbetlerine davet etmişlerdir.

Sultan III. Selim ve Sarayı:

Sultan III. Selim, Sultan III. Mustafa'nın oğlu olup babası tarafından iyi yetiştirilmiştir. Daha bu yetişme dönemlerinde, henüz şehzade iken, sanatla ilgilenmeye başlayan III. Selim, *İlhâmî* mahlasıyla şiirler yazmış, musiki alanında icracı ve besteci olarak başarılı eserler ortaya koymuş; geliştirdiği metotlarla ve terkip ettiği yeni makamlarla eserler besteleyerek Osmanlı/Türk musiki tarihine yön verip ışık tutmuştur. Daha bu dönemlerinde etrafında seçkin bir edebî zümre oluşmaya başlamıştır. Kaynaklar onun şiir ve musiki alanlarındaki üstün meziyetlerini, ta'lik hattı güzel yazdığını, sanatkârı himaye etmesini ve yüce belâgatine yaraşır divan sahibi bir padişah olduğunu naklederler. Şiirlerine taştirler ve tahmisler yazılan padişah, bu yönüyle devrinde ve sonrasında sanatkârlara örnek teşkil etmiştir. Kendisi âlim, şair ve sanatkârların himayeliğini yapmış bir padişah olarak onlara ziyadesiyle saygılı davranmış ve onları sarayındaki edebî mahfilinde ağırlayıp taltif etmiştir.¹⁵

Şairleri seven III. Selim, tahta çıkar çıkmaz Sünbül-zâde Vehbî (ö. 1809)'nin rahat ve mutlu bir hayat sürmesini sağlamasına mukabil Vehbî de tertip ettiği Divan'ını sultana ithaf etmiştir. III. Selim'in edebî muhitinde yaşayan Vehbî, doksan yaşını aşkın bir süre ömür sürmüş, hamisi sayesinde de hayatını refah içinde şiir yazarak ve eğlenerek geçirmiştir.¹⁶ III. Selim'in şiire ve şairlere olan lütuf ve ihsanı Şeyh Gâlib'in varlığıyla son hadde ulaşmıştır. Gâlib'in Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh olmasıyla aralarındaki dostluk daha da pekişmiş, padişahın şaire olan himaye ve iltifatı da giderek artmıştır. III. Selim, Mevlânâ'nın türbesi için hazırlanan örtüye yazılmak üzere ondan bir beyit istemiş, şair de bu isteğine karşılık bir terci-i bend sunmuştur. Şeyh Gâlib, Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhi olduğunda;

Gönül bir beyt-i mâmûr u safâdır aşk mimârı

Yatur amma ki şimdi başka bâmı başka dîvârı¹⁷

matlı kasideyi padişaha sunarak Galata Mevlevîhanesi'nin tamirini istemiş; buna mukabil padişah, dostunun isteğini yerine getirip tamirat işlerini altı ay gibi kısa bir sürede nihayete erdirmişti. Çok sevdiği şair dostu ona övücü şiirler sunarken III. Selim de her fırsatta onu manevî değeri büyük caizelerle taltif etmiştir. Bir defasında şair dostuna Cevrî'nin talik

¹⁴ a.g.e., s. 54.

¹⁵ M. Nuri Çınarcı, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü's-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2007, s. 24.

¹⁶ GIBB, a.g.e., s. 432.

¹⁷ M. Muhsin Kalkışım, Şeyh Gâlib Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 121.

hattıyla yazılan ve sayıca az bulunan bir Mesnevî-yi Şerîf hediye etmiş ve Gâlib de bu hediye karşılığında:

*Bana Sultân Selîm-i kâmver kâm-ı cihân virdi
Bütün dünyâ değer bir genc-i hâs u râygân virdi¹⁸*

beytiyle başlayan “virdi” redifli kasidesini kendisine takdim etmiştir.

Şeyh Gâlib, şiirlerinde III. Selîm devrinde himaye gören âlim ve şairlerin, bilhassa kendisinin, padişahı çokça lütuf gördüğünü, Baykara meclislerinde izzet ü ikram gören Molla Câmî'nin ve Kızılarslan'ın teveccühünü kazanan Nizâmî-i Gencevî'nin bu devrin şairleri kadar lütuf ve ihsan görmediğini şiirlerinde ifade etmiştir.¹⁹

III. Selim'in sanatkârı bu derece himayesi neticesinde Dede Efendi gibi meşhur sanatkârlar da sultanın sarayındaki mahfile iştirak etmiş, sarayı devrin pek çok şair ve sanatkârıyla dolup taşmıştır.

Dinî ve İçtimâî Müesseselerde Oluşan Edebiyat Mahfilleri

Şeyh Gâlib ve Yenikapı/Galata Mevlevihaneleri:

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da doğan ve burada hayatını idame ettiren Şeyh Gâlib, yüzyılın, hatta Klasik Türk Edebiyatının son büyük şairi olarak zikredilmektedir. Mevlevî külahını giyerek Konya'da başlayan 1001 günlük çile hayatının son evresini Yenikapı Mevlevihane'sinde tamamlamış; Galata Mevlevihane'sinde postnişin olana kadar, etrafında teşekkül eden feyizli ve bereketli irfan meclislerinde âlim ve şairlerle bir araya gelmiştir.²⁰ Daha genç yaşındayken hocası Neş'et Efendi'nin konağında meydana gelen şiir ve inşâ meclislerinden aldığı feyizle ve Mevlevîliğe intisâb edip şeyhlik makamına yükselmesinin ardından önce Yenikapı'da daha sonra da Galata Mevlevihane'sinde, tıpkı hocası Neş'et Efendi gibi, bu mekânları birer edebî mahfil hâline getirmiştir.²¹ Gâlib, Galata Mevlevihanesi'nde postnişin olduktan sonra mahfili başta Mesnevî-i Şerîf ve Mevlânâ'nın diğer eserleri olmak üzere edebî pek çok eserin okunup mütalaa edildiği bir merkez hâline gelmiştir.²² Esrar Dede'nin ifâdesiyle Gâlib, “*subh u mesâ 'ihvânu's-safâ ve hullânu'l-vefâ ile müdâvemet ü müzâkere-i şî'r ü inşâ*” etmiştir.²³

¹⁸ a.g.e., s. 128.

¹⁹ a.g.e., s. 159; 129; 131.

*Keremler kim senin devrinde gördü Gâlib-i nâcâr
Hüseyn-i Baykaradan görmedi Câmî gibi yek-tâ (159)*

*Hüseyn-i Baykara bahş itmemişdi Monla Câmîye
Bana ol kâmu kim bu husrev-i sâhib-kırân virdi (129)*

*Bu güne lutfu kim ben gördüm aslâ görmemişlerdir
Kızıl Arslan u Sultân Baykaradan Gencevî Câmî (131)*

²⁰ Ali Enver Bey, *Mevlevî Şâirler -Semahâne-i Edeb-*, (Haz.: Tahir Hafızoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 95.

²¹ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin*, (Haz.: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. XII, 4; İlhan Genç, *Hoca Neş'et Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, İzmir, 1998, s. 60.

²² Ali Enver Bey, a.g.e., s. 95.

²³ Esrar Dede, a.g.e., s. 4; İlhan Genç, a.g.e., s. 60.

Şeyh Gâlib'in mahfiline dâhil olanların en meşhurları arasında Derviş Neyyir, Mehmed Esrar Dede, Derviş İsmail Hulûsî, Sultan III. Selim, Hafız Manastrî, Said Halet Efendi, Ahmed Hâmid Efendi gibi isimler zikredilebilir. Şeyh Gâlib'in edebî meclislerinin müdavimlerinden Esrâr Dede, Gâlib ile aralarındaki dostluk sayesinde Mevlevihane'de samimiyetle icra edilen pek çok irfan meclisinin oluşumuna yardım etmiştir.²⁴

Şeyh Ali Behcet Efendi (1727-1823) ve Üsküdar Selîmiye Dergâhı:

Mevlevî müntesiplerinden ve Nakşibendî ricalinden olan Şeyh Ali Behcet Efendi, M. 1727 yılında Konya'da doğmuştur. Bursa'da meşhur Hoca Emin Efendi'den icazet almış ve onun ilim meclislerinde Hoca Neş'et, Vahyî ve Selim Efendiler ile tanışıp arkadaşlık kurmuştur.²⁵

Daha sonra İstanbul'a davet edilerek Üsküdar'da Selimiye Dergâhı meşihatına getirilmiştir. Burada geniş bir sohbet halkası oluşturmuş; derslerine şeyhler, âlimler, şairler, sanatkârlar ve devlet ricâli de dâhil olmak üzere zikredilemeyecek kadar çok sayıda isim teşrif etmiştir. Hatta şeyhin dergâhı aşk ve muhabbet ehlinin tecelli kapısı olarak nitelendirilmiştir. Kendisinden ilim talep edenlere Mesnevî, Mektubat-ı Rabbanî, fıkıh, tefsir ve hadis okutmuştur. Edebiyat mahfillerinin adeta başyapıtı hâline gelen Mevlânâ'nın Mesnevîsi, onun mahfilinde de yerini almış; böylelikle mahfili, özellikle Mesnevî derslerini okutması hasebiyle bir edebiyat mahfili hüviyetini kazanmıştır. Bu Mesnevî derslerine mahfildekiler tarafından büyük ilgi gösterilmiştir.²⁶ Kethüdazâde Mehmed Arif Efendi ve Mülkiye Nazırı Muhammed Said Pertev Paşa; Şeyh İbrahim-i Hayranî Efendi, Mesnevihan-ı şehir Hacı Hüsameddin Efendi, şair Lebîb Efendi, Ali Behçet Efendi'nin edebî sohbet halkasına dâhil olanlardan sadece birkaçıdır.

Neccarzâde Şeyh Rıza Efendi (ö.1746) ve Beşiktaş Sinan Paşa Tekkesi:

Beşiktaş'ta Sinan Paşa Tekkesi postnişinlerinden olan Neccarzâde Şeyh Rıza Efendi, Osmanlı kültürel hayatında şiir söylemekle meşhur şeyhler arasında yer almıştır. Mahfili olan Sinan Paşa Tekkesi, Beşiktaş Camii karşısındadır. Şeyh Rıza, dergâhında Mesnevî-i Şerîf okutmakla meşgul olan devrin önde gelen sayılı Mesnevihanlarından biridir. Şeyhin feyzinden istifade etmek isteyenlerin sayısının çokluğu itibariyle meclislerinin dolup taşıdığı, bu hususiyetinin onun kerametinin bir neticesi olduğu nakledilmiştir. Nakşibendî-Müceddidîler arasında Neccarzâde ile başlayan Mesnevî okuma geleneği, kendisinden sonraki silsilede yer alan Muhammed Âgâh (ö.1184/1770), Mehmed Emîn-i Bursevî (ö.1228/1813) ve Ali Behçet (ö.1238/1823) gibi Nakşibendî-Müceddidî şeyhleri tarafından devam ettirilmiştir. Râgıb Paşa'nın mühürdarı olan Nüzhet Efendi²⁷ ve meşhur Hoca Neş'et Efendi²⁸ onun meclislerinden istifade edenlerin meşhurlarındandır.

Devlet Ricali, Ulema Ve Şuaranın Konak, Yalı ve Evlerinde Oluşan Edebiyat Mahfilleri

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (ö. 1730) ve Beşiktaş'taki Yalısı:

Damat İbrahim Paşa, Sultan III. Ahmed devrinin sadrazamı olup "Lale Devri" adı verilen ve on üç sene boyunca devam eden bir barış dönemine hem siyasi hem de kültürel açıdan yön

²⁴ Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, (Haz.: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınevi, Ankara, 2000, s. 150.

²⁵ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. 2, s. 194.

²⁶ a.g.e., s. 194-195; 199; 211.

²⁷ Muallim Naci, a.g.e., s. 145-147.

²⁸ Murad Molla Nakşibendî, Murad Molla Divanı, (Haz. Davut Köse), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 128-129.

veren bir devlet adamıdır. Onun sadareti dönemindeki gayret ve teşvikleriyle edebiyat ve sanat büyük gelişme göstermiştir.²⁹ İbrahim Paşa, kaynaklarda şehri yeniden mamur edecek derecede hayrat sahibi, âlim, edip, şair ve hünerli bir devlet adamı olarak nitelendirilmektedir.³⁰ Gücü yettiği her durumda sanatı ve edebiyatı desteklemiş, devrindeki kültürel faaliyetlerin münevver ve gayretli hamisi olmuştur; böylece etrafında geniş bir edebî muhit oluşmuştur.³¹ Özellikle Beşiktaş'taki yalısında oluşan bu edebiyat mahfili³², Osmanlı tarihçisi J. Von Hammer tarafından ele alınmıştır. Hammer, İbrahim Paşa'yı, sarayındaki ağalara ve ilimde öne çıkan kimselere karşı daima büyük kalpli ve cömert davranan, iyilikseverliğini gösterecek hemen hiçbir vesileyi ihmâl etmeyen biri olarak tarif etmiştir.³³ Devrinde yaşamış âlim ve şairlerin nitelik ve niceliğine bakılırsa onun ne derece ilim ve edebiyata rağbetinin olduğu anlaşılabilir. Nitekim sarayı, en usta şairlerin de içlerinde bulunduğu, zamanın pek çok şair ve sanatkârı için bir cazibe merkezi konumundadır. Kaynaklarda İbrahim Paşa'nın on iki yıllık sadrazamlık döneminde, sadece edebî muhitinde yıldızı parlayan yaklaşık yüz şair ve yazarın varlığından söz edilmektedir.³⁴ İlim adamlarına karşı gösterdiği bağış cömertliğini edebî çalışmalarından da esirgemeyen İbrahim Paşa, böylece Osmanlı coğrafyasında birçok faydalı eserin yayınlanmasını da sağlamıştır.³⁵ Adına çokça kitaplar ithaf edilmiş; Sâmî, Sâbit, Keçecizâde Vehbî, Nâbî, Nedîm ve benzeri pek çok şairin divanlarında şahsına methiyeler yazılmıştır. Çeşitli sebeplerden ötürü İbrahim Paşa sarayının dışında kalarak onun edebî muhitindeki himayeden uzak olan şairler ve yazarlar da olmuştur. Fakat cömertliğiyle tanınan Sadrazam İbrahim Paşa, içlerinden cesaret edip yardım dileyenlere himmet elini uzatmaktan geri durmamıştır. Hatta bu şairlerden bazılarının şairlik kudreti bakımından -Nedîm hariç- saraydaki pek çok şairi dahi gerisinde bıraktığı ifade edilmektedir.³⁶

İbrahim Paşa sadaretinin meşhur yanlarından biri de -edebî muhitinin giderek genişlemesini sağlayan- yaz aylarındaki “mesire eğlenceleri” ve kışın tertip edilen “helva sohbetleri”dir. Böylesi sosyal hayata geçişin neticesinden olsa gerek, kaynaklar, İbrahim Paşa'yı sefahet ehli olarak zikretmektedir. Öyle ki İbrahim Paşa sadaretinin sonlarında “savaş” kelimesi küfür telakki edilip dikkate dahi alınmamış, herkes bu sefahet hayatına ziyadesiyle alışmıştır. Onun sadrazamlığı zamanındaki Lale Devri eğlence meclislerinden çokça bahsedilmiştir. Kâğıthane “rical ü kibar”a ayrılarak birçok köşk yapılmış; devrin padişahı III. Ahmed buraya davet edilerek yazın lale bahçeleri, kışın helva sohbetleri düzenlenmiştir. Bunların en meşhuru Kâğıthane'deki Sadâbâd adı verilen mekân olmuştur. İsmi bizzat Sadrazam İbrahim Paşa tarafından konulan *Sadâbâd*, 27 Şevval 1134 - 31 Temmuz 1722 tarihinde Sultan III. Ahmed'in katıldığı gösterişli bir törenle açılmış; bu tarihten itibaren saray, devlet erkânı,

²⁹ Ahmet Refik, *Lâle Devri*, s. 13-14; 23.

³⁰ (Çaylak) Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, (Haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu), Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 76.

³¹ GIBB, a.g.e., s. 275; J. Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi 7*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s. 265.

³² (Konuyla ilgili bkz. Ahmet Refik, a.g.e., s. 54-55: “Çoğu geceler devletin ileri gelenleriyle şairler Sadrazam İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'taki sarayında toplanırlar, eski harp ve gaza hikâyelerinin yerine yeni bir sanatlı sözün veya şiirin anlamını açarak veya yeni tarz bir kıtadaki duygu inceliği ve düşüncüyü analiz ile vakit geçirirlerdi. Bu sohbetlerden sonra alışıldığı gibi damatlara veya devlet ileri gelenlerine samur kürkler, değerli hilatler hediye edilirdi...”)

³³ J. Von Hammer, a.g.e., s. 265.

³⁴ GIBB a.g.e., s. 275; (Çaylak) Mehmed Tevfik a.g.e., s. 76; J. Von Hammer, a.g.e., s. 356.

³⁵ a.g.e., s. 356-357.

³⁶ GIBB, a.g.e., s. 275.

şairler, musikişinaslar, rakkaseler ve zevk erbabının eğlence mekânı hâline gelmiştir.³⁷ *Sadâbâd* dışında *Şerefâbâd*, *Bağ-ı Ferah Emnâbad*, *Hüsrevâbâd*, *Neşatâbâd*, *Hümâyûnâbâd*, *Ferahâbâd*, *Kasr-ı Süreyya*, *Vezirbahçesi* gibi köşklere Tersane Bahçesi'nde ve Çırağan Bahçesi'nde, Damad İbrahim Paşa'nın Beşiktaş Mevlevihanesi'ne bitişik yalısında lale eğlenceleri, küme faslı âlemleri yapılmıştır.³⁸

İbrahim Paşa'nın yenileşmeye ve eğlenceye olan eğilimi en çok edebiyatın gelişmesini sağlamış, sadrazamın hamiliğinde gerçekleştirilen Lale Devri eğlencelerinin ve kültürel faaliyetlerinin etkisiyle duygularda oluşan incelikler, sanatta ve edebiyatta seçkin eserlerin vücuda gelmesine zemin hazırlamıştır. Paşa'nın tertip ettiği hemen her mecliste etrafında hazır bulunan ve giderek genişleyen edebî muhitinin mensupları, hâmlerinin teşvik ve taltifleri ile birbirinden renkli ve yeni eserler ortaya koymuşlardır. Bu mecrada yenileşmenin en çok görüldüğü alan edebiyat, bu yenileşmenin en çok dile geldiği şair de Osmanlı şiirinin çehre-i civanisi (genç yüzü) olarak vasıflandırılan Nedîm olmuştur.³⁹ Bu yönleriyle Nedîm, İbrahim Paşa'nın edebî meclislerinde en önde yerini almış; *Sadâbâd* ve *Çırağan* eğlencelerine, helva sohbetlerine iştirak ederek Ahmed Paşa devrindeki sarayların süs ve renklerini, bahçelerinin rengârenk çiçeklerini, çırağanlar, ziyafetler ve helva sohbetleri ile geçen hayatı, kısacası devrin güzellik ve ihtişamını tüm canlılığıyla şiirlerinde yaşatmıştır. Böylece bir *Nedîm Ekolü'nün* oluşumuna zemin hazırlamış; fakat bu ekoldekilerin hiçbiri onun şiirlerindeki kadar güzelliği ince ve uyumlu kelimelerle olağanüstü bir anlatımla verememiştir. İbrahim Paşa meclislerinin müdaviimlerinden Seyyid Vehbî, Neylî, Küçük Çelebi-zâde Âsım, İzzet Ali Paşa gibi şairler, bu meclislerde Nedîm ile arkadaş olup onun etkisinde şiirler vücuda getirmişlerdir.

İbrahim Paşa meclislerinin müdaviimleri arasında, Nedîm'den başka, şair ve ediplerden Ahmed Neylî, şairlerin reisi Seyyid Vehbî, Nahifî, Safâyî, Vakanüvis Râşid Efendi, Mirzazâde Ahmed Neylî, Rahimî, Vakanüvis Sâmî, *Tezkiretü's-Şu'ara* sahibi Safâyî, Vakanüvis Şakir Bey, Küçük Çelebi-zâde Âsım, Sultanü's-Şu'ara Osman-zâde Tâib gibi şairler vardır. Bu şairler İbrahim Paşa'nın bol bol lütuf ve ihsanını görüp her fırsatta efendilerine kasideler takdim etmiş; yaptırdığı ilmî ve içtimaî eserlerine, lale eğlencelerine dair şiirler, tarihler söyleyerek onu methetmişlerdir.⁴⁰

Koca Râgıb Paşa (ö. 1763) ve Evi:

Koca Râgıb Paşa, Sultan III. Osman ve Sultan III. Mustafa devirlerinin en mühim ve en başarılı sadrazamı olarak bilinmektedir. "Kaht-ı ricâl"ın yaşandığı bir devirde adından çokça söz ettiren, zeki bir devlet adamı olmasının yanı sıra hikmetli söz söyleyen, belâgat ve nesir üstadı bir ilim adamı olarak tavsif edilen⁴¹ Râgıb Paşa, ilim ve edebiyattaki üstün

³⁷ Mustafa İsen vd., Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s. 137-138.

³⁸ (Çaylak) Mehmed Tefrik, a.g.e., s. 75-76; İ. Hakkı, Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 1. Bölüm-Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 163-166.

³⁹ (Ayrıca bkz. Abdurrahman Şeref, Osmanlı Devleti Tarihi, Târîh-i Devlet-i Osmâniyye, (Haz. Musa Duman), Gökkuşbe, İstanbul, 2005, s. 357: "Damat İbrahim Paşa, devrinde şiir ve nesre olan güzel etkisi itibarıyla kendisine bir edebî tabaka isnat olunabilir. Mahallinde bir nebzecik tasvir edilen (Sultan III. Ahmed devri) o zevk meclislerinin yegâne hazır cevap şairi ve nükteli tek şuh kişisi kadırlardan İstanbullu Ahmed Nedim Efendi idi. Nedim orta derece Osmanlı şairlerinin en tatlısıdır. Nedim has adamı olduğu o safâ meclisinin meşrebine bir rindane tatlılık vermiştir ki şiirlerini okudukça ağızların sulanmaması mümkün değildir.)

⁴⁰ İ. Hakkı, Uzunçarşılı a.g.e., s. 163-166; Ahmet Refik, a.g.e., s. 55-58. Abdurrahman Şeref, a.g.e., s. 358. İ. Hakkı, Uzunçarşılı, a.g.e., s. 163-166; Ahmet Refik, a.g.e., s. 55-58.

⁴¹ Abdurrahman Şeref, a.g.e., s. 358.

meziyetleriyle Osmanlı sadrazamları arasında ön sırayı almış ve bu yönüyle aydın zümrenin de hayli itibarını kazanmıştır.⁴² Kendisi de kudretli denebilecek derecede bir şair olan Râgıb Paşa, âlim ve sanatkârların hamîliğini üstlenmiş, her fırsatta onları ödüllendirerek teşvik etmiştir.⁴³ *Büyük Osmanlı Tarihi* müellifi Von Hammer, bir hâmi rolündeki Râgıb Paşa'nın âlimler, şairler ve hattatlar arasında terfi ettireceği, teşvif edeceği ve mükâfatlandıracağı kişileri, halkın onu övmesine veya bu eserlerin kendisine ithaf edilmiş olmasına göre değil, hak ettiği gerçek değerine göre bizzat tespit ettiğini ifade etmiştir. Nitekim Paşa, bu konularda en doğru hükmü vereceğine inanmış ve sanatkârları milletin en güzel, en değerli süsleri olarak görmüştür.⁴⁴

Sanatı ve sanatkârı koruyup kollayan Koca Râgıb Paşa'nın ilmî ve edebî toplantıların merkezi konumundaki evi, XVIII. yüzyılın kültür hayatında epey rağbet gören bir edebiyat mahfili hüviyetindedir.⁴⁵ Şeyhülislâm Küçük Çelebizade Asım Efendi, kazaskerlerden Haşmet, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin kızı ve Anadolu kadın şairlerinin en önde geleni Fıtnat Hanım, Koca Râgıb Paşa mahfiline mensup şairlerin en meşhurlarıdır.⁴⁶ Onun mahfilinde bir araya gelen şairlerin müşterek en önemli hususiyetleri, şiirlerinin büyük bir kısmını Nâbî tesirinde söylemeleridir. Bunda, Nâbî ekolünün mühim takipçisi ve temsilcisi bir şair olarak bilinen Koca Râgıb Paşa'nın tesiri büyüktür. Paşa'nın bu fikir dünyası, dolaylı da olsa, mahfilindeki pek çok şair tarafından benimsemiş; "hikemî tarz"ın solukları onun edebî meclislerinde yoğun bir şekilde hissedilmiştir.⁴⁷ Ayrıca mahfildekilerin Râgıb Paşa'ya ve birbirilerine yazdığı nazireler, onun edebî mahfilinin XVIII. yüzyılın nazirecilik geleneği açısından mühim bir merkez konumunda olduğuna da işaret etmektedir.

Mahfilin önde gelen isimlerinden Haşmet ile Koca Râgıb Paşa arasındaki şakalaşmalar, aralarındaki dostluğun da bir göstergesidir. Bu şakalaşmalar bu iki dostun latife ve nüktelerden hoşlanan mizacını ortaya koymasından bakımdan mühimdir. Anlatıldığı üzere; bir gün Koca Râgıb Paşa, konağında ilmî ve edebî bir toplantı düzenlemiş ve devrin şair ve nüktedanları bu toplantıda yerini almıştır. Dostlar meclisinde şiirler okunmuş, fıkralar ve nükteler birbirini takip etmiş, tatlı ve hoş vakitler geçirilmiştir. Derken Paşa merhum ortaya bir söz atarak demiş:

- Gelin dostlar! Rüşvet almadığımıza, haksız yere para kazanmadığımıza dair teker teker yemin edelim! İlk yemini ben ediyorum.

Paşa'nın ardından orada bulunan herkes tek tek yemin etmiş, sıra bir köşede büzülerek duran Haşmet'e gelmiştir. Râgıb Paşa, şaire bakarak:

- Ne bekliyorsun, haydi bakalım, sen de yemin et! deyince şair şu cevabı vermiş:

- Paşam! Lütfen bana yarım saat izin veriniz. Eğer şu herifler yarım saat içinde çatlamazlarsa ben de o zaman yemin edeceğim.⁴⁸

⁴² GIBB, a.g.e., s. 333.

⁴³ J. Von Hammer, a.g.e., C. 8, s. 341.

⁴⁴ a.g.e., s. 341.

⁴⁵ GIBB, a.g.e., s. 333.

⁴⁶ Abdurrahman Şeref a.g.e., s. 358.

⁴⁷ GIBB, a.g.e., s. 333.

⁴⁸ Ali Canip Yöntem, (Derleyen), Kahkaha Dergisi, Sayı: 6, İstanbul, Nisan 1949, s. 31-32; Dursun Gürlek, Kültür Dünyamızdan Manzaralar, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2012, s. 342; Sedit Yüksel, *Koca Rağıb Paşa'nın Sanatında ve Yaşantısında Haşmet'in ve Fıtnat'ın Yerleri*, Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi, Cilt 7, Sayı:1, 1977, s. 32.

Vakanüvis Râşid Efendi ve Üsküdar'daki Yalısı:

Asıl adı Mehmed olan⁴⁹ Râşid Efendi (ö. 1734/35), devlet adamlığı ve şairliği ile ön planda olmakla beraber sanatı ve sanatkârı koruyan hâmi kimliğiyle de kaynaklara geçmiştir. Onun Üsküdar'daki sahilhanesinde farklı memleketlerden gelip misafir olan şairlerin ve faziletli kişilerin varlığından söz edilmektedir. Bu faziletli ve şair hüviyetli kişilerden biri de Osmanlı edebiyat tarihinde Antakyalı Münif olarak bilinen Mustafa Efendi'dir. 1717 yılında Üsküdar'a gelmiş, meşhur tarihçi ve şair Râşid Efendi ile tanışmış, onun iltifatına mazhar olup Boğaz'daki evinde bir süre misafir edilmiştir. Önceleri "Hezârî" mahlasıyla şiirlerini yazarken Üsküdar'a geldikten sonra bir süre sonra "Münif" mahlasını kullanmaya başlamıştır. Münif Efendi'nin bu mahlası almasında hâmininin herhangi bir tesirinin olup olmadığı bilinmemekle beraber bu husus ihtimal dâhilindedir.⁵⁰

Münif'in, "*Bütün faziletli kişilerin Râşid Efendi'ye sığınmasına sakın şaşma / Allah'ın bütün âlemi bir (nokta)'de toplaması (ona) zor değildir.*"⁵¹ manasına gelen Arapça beyti, Râşid Efendi'nin fazilet erbabını himaye etmesi neticesinde söylenmiş olan sözlerdir. Râşid Efendi'nin şiirlerinden Nâbî etkisinde kaldığı görülmektedir. Sâlim Efendi, onun gazel ve kasidelerinin Sâibâne olduğunu ifade etmiştir.⁵² Ancak Râşid'in mahfilindeki edebî meclislerde Sâib ekolünün tesiri olup olmadığı hususunda henüz kesin bir netice elde edilememiştir.

Şeyh Muhammed Âgâh Ağa ve Galata'daki Konağı:

Tarihçibaşı-zade⁵³ diye meşhur olan Şeyh Muhammed Âgâh Ağa (ö. 1770), Enderun'da yetişip bir Enderun Ağası olmuştur.⁵⁴ Devrin mesnevîhanlarından olup Galata Mevlevîhanesi'nde Nâyî Osman Dede'nin sohbet arkadaşı olmuş ve bir zaman sonra Nakşibendî şeyhlerinden Neccarzâde Rıza Efendi'nin Beşiktaş'taki dergâhını ziyaret ederek nihayetinde Nakşibendî tarikatine intisap etmiştir. Muhammed Âgâh Ağa, o zamanlar Galata Mevlevîhanesi'nin az ilerisinde bulunan toprak sokağın karşısındaki bir konakta oturmuş ve burada Mevlana'nın manevî izniyle arzu edenlere Mesnevî-i Şerif okutmuştur. Devrin ârif ve şeyhlerinden Ali Fakrî-i Nakşibendî-i Buhârî'nin naklettiği üzere; Galata Mevlevîhanesi şeyhi Mesnevîhan Muhammed Dede, Hz. Mevlana ile mana âleminde görüşmüş ve Âgâh Ağa'nın derslerine devam etmesi hususunda aldığı emre icabet ederek Âgâh Ağa'nın konağına giderek derslerine katılmıştır. Bir müddet sonra Âgâh Ağa, Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuştur.⁵⁵

Devrin sadrazamı Râgıp Paşa, Âgâh Ağa'nın mahfiline iştirak edenlerden olup Şeyh'in has talebesi idi. Hatta bir gün Râgıp Paşa'nın, şeyhine kendisinin vefat tarihini sorduğu, Âgâh Ağa'nın da "*Beni kalbinden çıkarınca ölürsün.*" cevabını verdiği nakledilmektedir.⁵⁶ Nakşî-Mevlevî şeyhler arasında zikredilmesi lazım gelen Şeyh Muhammed Âgâh Ağa'nın, vefat ettiği 1770 yılına kadar mesnevîhanlığı devam ettirdiği bilinmektedir.⁵⁷

⁴⁹Sâlim Efendi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, (Haz.: Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 320.

⁵⁰GIBB a.g.e., s. 315-316.

⁵¹Muallim Naci, a.g.e., s. 101.

⁵²Sâlim Efendi, a.g.e., s. 321.

⁵³Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. 2, s. 186.

⁵⁴a.g.e., s. 186.

⁵⁵a.g.e., s. 186.

⁵⁶a.g.e., s. 186.

⁵⁷a.g.e., s. 186.

Hoca Süleyman Mustafa Vahyî Efendi ve Çatladıkapı'daki Evi:

Ulemadan olan⁵⁸ Süleyman Mustafa Efendi (ö. 1817/18), Tuna sahillerindeki İbrail kasabasında doğmuştur.⁵⁹ İstanbul'a gelerek ilimleri tahsil ettikten sonra tarıkata meyletmış ve büyük-küçük herkesçe tanınan Nakşibendî şeyhi Bursalı Şeyh Emin Efendi'nin terbiyesinde yetişmiş, bu vesile ile Nakşibendî tarikatine intisap etmiştir.⁶⁰ Süleyman Mustafa Efendi, bir zaman Hoca Neş'et Efendi'nin mahfiline devam edip onunla hem-hâl ve hem-sohbet olmuştur.⁶¹ Neş'et Efendi, mahfiline gelen yakın dostu ve talebesine âdeti olduğu üzere bir mahlasname yazarak "Vahyî" mahlasını ona hediye etmiş; Süleyman Mustafa Efendi, o günden sonra "Hoca Süleyman Vahyî" adıyla meşhur olmuştur.

Vahyî Efendi, Hoca Neş'et'in mahfilinde geçirdiği bir müddetten sonra Çatladıkapı civarında bulunan evinde kendi mahfilini kurmuştur. İstidadı olan talebelere sabah akşam Farsça ve Mesnevî dersleri okutmuş, Mesnevî'nin hakikatlerinden ve inceliklerinden bahsetmiştir.⁶² Aynı zamanda bir şair olan Hoca Vahyî'nin, devrinde kemal ve faziletiyle herkesin hürmetine mazhar bir zat olduğu bilinmektedir.⁶³

Şeyh Hasan Ünsî Efendi ve Ayasofya Civarındaki Mahfili:

Şeyh Hasan Ünsî Efendi'nin hayatına ve muhitine ait eldeki bilgiler çok azdır. Buna göre; Şeyh Hasan Ünsî Efendi (ö. 1723), Karabaş-ı Velî'nin halifelerinden biridir. Daha yirmi yaşına gelmeden Ayasofya'da Beyzavî tefsiri okutmaya başlamıştır. Ayasofya civarındaki bir medresede oturduğu esnada bir muhit oluşturup Salı günleri Mesnevî-i Şerîf okutmuş ve onun bu irfan meclislerine ulemadan pek çok kimse katılmıştır.⁶⁴ Nitekim Sultan III. Ahmed, Şeyh Hasan'a karşı ayrı bir muhabbeti olduğundan dergâhın karşısındaki kale kapısını hususi olarak açtırıp buradan şeyhin huzuruna gelip gitmiştir. Şeyh Hasan'ın da ara sıra şeyhleri ziyaret ettiği ve bu ziyaretten hoşlandığı nakledilmektedir.⁶⁵

Said Hâlet Efendi ve Süleymaniye'deki Konağı:

III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud devirlerinde Osmanlı ricali arasında çok büyük nüfuza sahip bir devlet adamı olarak tanınan Hâlet Efendi⁶⁶ (ö. 1822), Şeyhülislâm Şerif Efendi'nin soyundan Kıımlı Kadı Hüseyin Efendi'nin oğludur. Meşihat müntesipleri arasında ehemmiyetli bir mevki kazanmış olan babası, Hâlet Efendi'ye iyi bir tahsil hayatı sunmuş ve çok kısa bir zamanda oğlunu devletin büyük işlerinin başına getirmeyi başarmıştır. İlmiye sınıfında daha kısa bir yoldan yükselmesi kuvvetle muhtemel iken şiir ve edebiyata karşı temayülü ve istidadı ile idarî ve mülkî işlere sarılmış ve devletin hariciye nazırlığı vazifesini ifa etmekte olan Raşid Efendi ile meşhur Ebubekir Sami Paşa'ya mühürdar ve kethüda olmuştur. Otuz yaşına yaklaştığında Şeyh Galib'in sohbet halkasına girmiş, ondan aldığı manevî bir zevk ile kendisini Mevlevîliğe bağlamış ve H. 1238 / M. 1822 yılına kadar devam

⁵⁸ a.g.e., s. 203.

⁵⁹ Fatîn, a.g.e., s. 433.

⁶⁰ a.g.e., s. 433; Vassâf, a.g.e., s. 203.

⁶¹ Fatîn, a.g.e., s. 433; Vassâf, a.g.e., s. 203.

⁶² Fatîn, a.g.e., s. 433; Vassâf, a.g.e., s. 203.

⁶³ Fatîn, a.g.e., s. 433.

⁶⁴ Vassâf, a.g.e., C. 4, s. 39.

⁶⁵ Vassâf, a.g.e., C. 4, s. 42.

⁶⁶ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtî' Efendi, Süleymân Besîm Efendi, Hadîkatü'l-Cevâmî', İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi'mârî Yapılar, (Haz.: Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s. 446.

eden hayatı boyunca ona sadık kalmıştır.⁶⁷ Halet Efendi, ilim ve sanata düşkünlüğü ve Şeyh Gâlib ile kurduğu dostluk neticesinde Galata Mevlevihanesi'nin girişine küçük fakat çok kıymetli eserleri ihtiva eden bir kütüphane yaptırmıştır.⁶⁸

Hâlet Efendi, devlet adamlığının yanı sıra şair kimliği, sanatı ve sanatçıyı koruyup kollaması itibariyle de mühim bir şahsiyettir. Gâlib'in sohbet meclislerinde bulunduğu gibi Süleymaniye'deki konağında da zaman zaman ilmî ve edebî toplantılar düzenleyerek konağında bir mahfil meydana getirmiştir. İlim ve sanat erbabının toplandığı bu mahfilde bilgi ve sanat zevkini artıran sohbet ve muhabbet meclisleri kurulmuş; ilmî ve edebî konular başta olmak üzere, değişik konularda bol bol ve tatlı tatlı konuşulmuş, yapılan bu ilmî ve edebî konuşmalara çoğunlukla ruha gıda veren musiki fasılları da eklenmiştir. Onun konağındaki meclisler, asrının en parlak sohbet ve muhabbet meclisi olarak tasvir edilmiştir. Konağındaki bu ilmî ve edebî musâhabelere katılıp ruhî gıdasını da musiki fasıllarından alan Hâlet Efendi, bütün bu faaliyetlere kayıtsız kalmayarak bu meyanda güzel şiirler ve musiki parçaları vücuda getirmiştir. Onun birçoğu mahfilinin ürünü olan, miktarca çok olup otuz sayfaya yaklaşan ve mana itibariyle de oldukça güzel, fakat dağınık hâlde bulunan şiirleri, Tanzimat'ın ilânından sonraki yıllarda Sultan Abdülmecid'in emriyle bir araya getirilmiştir.⁶⁹

Hâlet Efendi'nin sanatı ve sanatçıyı himaye etmesine mukabil muhitindekiler tarafından da kendisine methiyeler yazılmış, dualar edilmiştir. Onun mahfilindekilerden Keçecizâde İzzet Molla, *Bahâr-ı Efkâr*, *Hazân-ı Âsâr* ve *Mihnetkeşân* adlı eserlerinde kendisine kasideler yazıp methiyeler düzmüştür.⁷⁰

Hoca Süleyman Neş'et Efendi ve Molla Gürani'deki Konağı:

Mekân-şahıs ilişkisi bağlamında, XVIII. yüzyıl Osmanlı kültür ve medeniyet dairesi içerisinde, Osmanlı içtimaî hayatının ve edebiyat âleminin tetkik edilmesi elzem olan mühim simalarından biri de adeta bir "ayaklı kütüphane" olan Hoca Neş'et Efendi'dir. Konağını ilim âleminin istifadesine açarak ilim ve irfan talep edenlere dersler veren Neş'et Efendi, kabiliyeti olan zevata hususi bir ihtimam göstermiş ve onların yetişip faydalı işlerle meşgul olmaları için büyük bir gayret sarf etmiştir.⁷¹

Hoca Neş'et Efendi'nin konağı, İstanbul'un Aksaray semtindeki Molla Gürani mahallesindedir. Bu konak, Neş'et'in edebî mahfilinin teşekkül ettiği mekân olup adeta şahsiyetiyle bütünleşmiştir.⁷² Hoca Neş'et Efendi, babasının vefatının ardından kendini ilme vermiş; ilimleri tahsil ettikten⁷³ ve Nakşibendî şeyhi meşhur Emin Efendi'den icazet aldıktan sonra konağına çekilerek burada inziva hayatı⁷⁴ yaşamaya başlamıştır. Bazı kaynaklar, Neş'et'in konağında inzivaya çekildiğini ifade etse de onun yaşadığı bu münzevi hayat, alışılmışın dışında bir münzevilik olmuştur. Yani o, ömrünün geri kalanını konağına kapanıp insanlardan uzaklaşarak yaşamamıştır. Neş'et Efendi, gerekmediği müddetçe konağından

⁶⁷ a.g.e., s. 443.

⁶⁸ a.g.e., s. 449.

⁶⁹ a.g.e., s. 446.

⁷⁰ a.g.e., s. 444.

⁷¹ GİBB, a.g.e., s. 412.

⁷² Vassâf, a.g.e., C. 1, s. 159; C. 2, s. 188; Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, Osmanlı Müellifleri C. II, s. 279; Fafin, a.g.e., s. 405; Faik Reşat, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler - ESLÂF, s. 311; GİBB, a.g.e., s. 412; Bitlisi Müştâk Mustafâ Efendi, Âsâr-ı Müştâk Esrâr-ı 'Uşşâk, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, Sınıflama: 297.9, Demirbaş: 02421, 1247, vr. 19b.

⁷³ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s. 279.

⁷⁴ Vassâf, a.g.e., C. II, s. 188; Faik Reşat, a.g.e., s. 311.

dışarı çıkmamış; fakat evini ilim ve irfan talep eden herkese açarak onlarla edebî ve ilmî sohbet meclisleri kurmuş, yani insanlarla irtibatının kopmadığı, kısmî bir inziva hayatı yaşamıştır. Neş’et Efendi, konağında kurduğu bu meclisleriyle devrindeki herkes tarafından ilmi ve irfanıyla tanınan bir üstat hâline gelmiş, burada ömrünün sonuna kadar arzu edenlere ve meraklılarına çeşitli dersler vererek konağında talebeler yetiştirmiştir.

Kaynaklar, Neş’et Efendi’yi, herkesin hüsnüzannına mazhar olan, oldukça başarılı, bilgili, faziletli, feyiz sahibi⁷⁵, cömert ve kemal sahibi, fesahat ve belagat menbaı, ârif ve âlim bir hoca olarak tasvir etmektedir. Nakşibendî şeyhi Bursalı Emin Efendi’den icazet aldıktan sonra şöhreti daha da artan Neş’et Efendi, herkesin kendisinden ders almaya rağbet gösterdiği bir üstat olmuştur. Öyle ki şöhreti Arabistan, İran ve Çin’e kadar “Baba-yı âlem” olarak yayılmış ve konağı sadece şehrin edebiyat erbabının uğrak yeri olmakla kalmayıp İran, Turan ve Frenk diyarından gelen ziyaretçilerle de dolup taşmıştır.⁷⁶ Böylece Molla Gürânî’deki konağı kısa zamanda medreselere gıpta ettirecek hale gelmiştir.⁷⁷

Yakın talebesi Pertev Efendi, Neş’et’in bizzat yetiştirdiklerinin yanı sıra dolaylı olarak yetiştirdiği talebelerinin de çokluğundan söz etmiştir.⁷⁸ Neş’et, kalem erbâbını çoğaltmağa çalışan bir üstat⁷⁹ ve çalışmalarında öğrencilere şevk verecek kadar iyi bir hoca olması hasebiyle kendisine büyük sevgi ve saygı duyulmuştur. Hatta Faik Reşat, vaktin en ileri gelen kalem erbabının Neş’et’in talebesi olduğuna dikkat çekmiş, Muallim Naci ise kalem erbabını yetiştirdiği için Osmanlılar’ın kendisine daima minnettar olması gerektiğini dile getirmiştir.⁸⁰ Ayrıca talebelerinin çoğu şiir sanatında kendisini geçmiş olmasına ve Neş’et’in şairlikte fevkalâde olmadığını bilmelerine rağmen hiçbiri ona karşı saygısız bir davranışta bulunmamış; aksine, bir talebenin hocasına göstermesi gerektiği saygı ve hürmeti fazlasıyla göstermiş ve divanlarında hep ondan övgüyle bahsetmişlerdir. Bu durum, Neş’et mahfilinin sahip olduğu havayı vermesi ve mahfildekilerin ahlakî hususiyetlerine işaret etmesi bakımından ayrıca dikkate şayandır. Onun şiirleri şekil ve muhteva bakımından talebelerine model oluşturmuştur.

Neş’et, mahfilindeki derslerde talebelerine Farsça’nın inceliklerini vererek⁸¹ hadis⁸² ve edebiyat⁸³ gibi çeşitli ilimleri de öğretmiş,⁸⁴ Mesnevî-i Şerif⁸⁵ başta olmak üzere, Gülistan ve Bostan ile Molla Câmî,⁸⁶ Sâ’ib ve Şevket’in eserlerini okutmuştur. Nitekim kısa zamanda Mesnevî okutuculukla şöhret bulmuş bir “mesnevîhan” olma vasfına sahip,⁸⁷ “İstanbul’un parmakla gösterilen bir Farsça hocası”⁸⁸ olmuştur.

⁷⁵ Muallim Naci a.g.e., s. 73.

⁷⁶ GIBB, a.g.e., s. 412.

⁷⁷ Muallim Naci, a.g.e., s. 73; GIBB, a.g.e., s. 412.

⁷⁸ Pertev Divanı, Süleymaniye Ktp. Pertevniyal Valide Sultan, No:801.

⁷⁹ Muallim Naci, a.g.e., s. 73.

⁸⁰ Faik Reşat, a.g.e., s. 312; Muallim Naci, a.g.e., s. 73.

⁸¹ Faik Reşat, a.g.e., s. 311; Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s. 279; Fatîn, a.g.e., s. 405.

⁸² Vassâf, a.g.e., C. 1, s. 159; Hüseyin Vassâf, Risâle-i Müştâkıyye (Yayına Hazırlayan: Sinan Doğan), Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2012, s. 22-23.

⁸³ Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, a.g.e., vr. 19b.

⁸⁴ Fatîn, a.g.e., s. 405; Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, a.g.e., vr. 19b.

⁸⁵ Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. 1, s. 159; Hüseyin Vassâf, Risâle-i Müştâkıyye, s. 22-23; Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s. 279; Fatîn a.g.e., s. 405; Faik Reşat, a.g.e., s. 311.

⁸⁶ Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, a.g.e., vr. 78a-78b.

⁸⁷ Faik Reşat, a.g.e., s. 312; Muallim Naci, a.g.e., s. 73; GIBB, a.g.e., s. 412.

⁸⁸ Faik Reşat a.g.e., s. 312; Muallim Naci, a.g.e., s. 73.

Neş'et'in konağındaki derslerin hangi günler yapıldığı hususunda kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak *Sefîne-i Evliyâ* müellifi Hüseyin Vassâf'ın verdiği bilgilerden haftada iki gün Farsça,⁸⁹ diğer iki gün de hatm-i hâce dersleri⁹⁰ verildiği bilinmektedir. Fatîn'e göre ise; Neş'et Efendi, ilim talep edeni vakit ne olursa olsun geri çevirmemiş, konağını gece gündüz ilim âleminin istifadesine açmıştır.⁹¹ Hoca Neş'et mahfilinin, Neş'et'in vefatına kadar kesintisiz bir şekilde devam ettiği bilinmektedir.⁹² Eldeki bazı kesin bilgilerden yola çıkılarak mahfilin 1760'lı yıllarda oluştuğu da söylenebilir.⁹³

Hoca Neş'et, devrinin ileri gelen kalem erbabının hocası olup talebelerinden şiir yazmaya kabiliyeti olanlara birer mahlas vermek, Neş'et'in üstatça bir âdeti idi. Hatta o, teveccühüne mazhar olanlara manzum birer "mahlas-nâme" yazıp hediye etmiştir. Nitekim Divan'ında yirmiye yakın mahlas-nâme bulunmaktadır. Neş'et'in mahfilinin müdavimleri arasında olup Neş'et tarafından kendisine mahlas-nâme yazılan şairler şunlardır: Şeyh Galib, Vakanüvis Pertev Efendi, Sadrazam Muhammed Pertev Paşa, Kethüdazâde Mehmed Ârif Efendi, İbrahim Hanîf Efendi, Beylikçi İzzet, Süleyman Vahyî Efendi, Bitlisî Müştak Mustafa Efendi, Reisülküttab Mehmed Ârif Efendi, Mîr Âmir Mehmed Beg, Muîn Efendi, Ferrî, Ali Hâtif Efendi, Zâhir Efendi, Ali Efendi, Niyâz, Nâyâb, Âkif Efendi, Hoca Vehbî, Nâbud.

⁸⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 188.

⁹⁰ a.g.e., s. 188.

⁹¹ Fatîn, a.g.e., s. 405.

⁹² Faik Reşat, a.g.e., s. 312.

⁹³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 188; Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, *Divân-ı Neş'et* (Mukaddime), Ankara Üniv. DTCF Kütüphanesi Yazmaları M. Ozak I, No: 60 yk. 3b. ; Ekrem Bektaş, Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı, Öz Serhat Yayıncılık, Malatya, 2007, s. 424; Beylikçi İzzet, Pertev Dîvânı Dîbâcesi, Süleymaniye Ktp. Pertevniyal Valide Sultan, No: 801, yk. 176a.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Şeref, Osmanlı Devleti Tarihi, Târîh-i Devlet-i Osmâniyye, (Haz. Musa Duman), Gökkuşbe, İstanbul, 2005.
- Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmanî, (Haz. Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 709.
- Ali Canip Yöntem, (Derleyen), Kahkaha Dergisi, Sayı: 6, İstanbul, Nisan 1949, s. 31-32.
- Ali Enver Bey, Mevlevî Şairler -Semahâne-i Edeb-, (Haz.: Tahir Hafizoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2010
- Altınay, Ahmed Refik, Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayâtı, -Tarihî Sîmâlar-, Kütübhâne-i Askerî, İbrâhîm Hilmî, University of Toronto, Nu.: 99835, 1331.
- Anar, Turgay Mekândan Taşan Edebiyat “Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri”, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 71.
- Ayverdi-Topaloğlu, Kubbealtı Lûgatı: Türkçe Sözlük, s. 694.
- Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, Alî Sâtî’ Efendi, Süleymân Besîm Efendi, Hadîkatü’l-Cevâmî’, İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi’mârî Yapılar, (Haz.: Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bektaş, Ekrem, Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı, Öz Serhat Yayıncılık, Malatya, 2007.
- Beylikçi İzzet, Pertev Dîvânı Dîbâcesi, Süleymaniye Ktp. Pertevniyal Valide Sultan, No: 801, yk. 176a.
- Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, Âsâr-ı Müştâk Esrâr-ı ‘Uşşâk, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, Sınıflama: 297.9, Demirbaş: 02421, 1247, vr. 19b.
- (Çaylak) Mehmed Tefvik, Kâfile-i Şu’arâ, (Haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu), Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 566.
- E.J. Wilkinson GIBB, Osmanlı Şiir Tarihi, C. III-V, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- Esrar Dede, Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin, (Haz.: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Faik Reşat, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler – ESLÂF,.....
- Genç, İlhan, Hoca Neş’et Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân’ının Tenkidli Metni, İzmir, 1998.
- Gürlek, Dursun, Kültür Dünyâmızdan Manzaralar, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2012.
- Hüseyin Vassâf, Risâle-i Müştâkıyye (Yayına Hazırlayan: Sinan Doğan), Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2012.
- İnalçık, Halil Şâir ve Patron,..
- İsen, Mustafa, vd., Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.

- J. Von Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi 7, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- M. Muhsin Kalkışım, Şeyh Gâlib Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992
- M. Nuri Çınarcı, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü'ş-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2007.
- Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, (Haz.: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınevi, Ankara, 2000.
- Murad Molla Nakşibendî, Murad Molla Divanı, (Haz. Davut Köse), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.
- Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, *Divân-ı Neş'et* (Mukaddime), Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi Yazmaları M. Ozak I, No: 60 yk. 3b.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. 1-5..
- Sâlim Efendi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, (Haz.: Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, (Sâhib ü Nâşiri: Ahmed Cevdet), Dersaadet, 1317, s. 1302.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 2005, s. 1326.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 1. Bölüm-Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- Yüksel, Sedit, *Koca Ragıp Paşa'nın Sanatında ve Yaşantısında Haşmet'in ve Fitnat'ın Yerleri*, Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi, Cilt 7, Sayı:1, 1977, s. 32.